

LANDSKAPS ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN

www.landskapsarkeologerna.se

Dokument-id	Granskad av	Datum	Version	Sida
Forskningsprogram	Alla i konsultgruppen	2013-12-05	1.0	1(9)
Författare	Sekretess	Status		
Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson	Öppen	Fastställd		

LANDSKAPSARKEOLOGERNAS FORSKNINGSPROGRAM

Dokument-id Forskningsprogram	Granskad av Alla i konsultgruppen	Datum 2013-12-05	Version 1.0	Sida 2(9)
Författare Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Sekretess Öppen	Status Fastställd	

Innehåll

1 INLEDNING	3
2 DET AGRARA LANDSKAPETS FRAMVÄXT	4
3 BERGSHISTORIA OCH METALLHANTERING	5
4 KUSTLANDSKAP FRÅN STENÅLDER TILL NUTID	6
5 SAMISKA LANDSKAP	7
6 SKOGSBRUKS- OCH UTMARKSHISTORIA	8
7 KULTURMILJÖVÅRDENS UTVECKLING	9

Dokument-id Forskningsprogram	Granskad av Alla i konsultgruppen	Datum 2013-12-05	Version 1.0	Sida 3(9)
Författare Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Sekretess Öppen	Status Fastställd	

1 Inledning

Vetenskaplig förankring framhålls som en viktig del i *Landskapsarkeologernas kvalitetspolicy*. Det betyder att uppdrag som genomförs av oss har vetenskapliga kvaliteter genom att vi

- är uppdaterade inom relevant forskning
- förmedlar kunskap utifrån aktuella forskningsresultat
- bedriver uppdragsforskning
- deltar i externa forskningsprojekt
- bedriver egen forskning

Detta forskningsprogram sammanfattar våra aktuella forskningsinriktningar inom specialistområdena **landskap** och **arkeologi**. Det görs genom att vi strukturerar några teman som för ihop avslutade, pågående och kommande forskningsprojekt. Dessa teman är

- det agrara landskapets framväxt
- bergshistoria och metallhantering
- kustlandskap från stenålder till nutid
- samiska landskap
- skogsbruks- och utmarkshistoria
- kulturmiljövårdens utveckling under främst 1900-talet till nutid

Forskningsinriktningar förändras och kompletteras kontinuerligt som en naturlig del i forskningsprocessen. Detta forskningsprogram ska därför inte uppfattas som komplett och statiskt, utan som en översiktlig strukturering av viktiga forskningsteman för *konsultgruppen Landskapsarkeologerna* (LA i det följande).

Syftet med forskningsprogrammet är att presentera vår forskning i relation till vår arkeologiska uppdragsverksamhet. Målsättningen är att sätta in de källmaterial och erfarenheter vi når i samband med uppdrag i ett strategiskt och långsiktigt sammanhang samt att tydliggöra vår strävan och ambition att ge ett mervärde vid våra konsultuppdrag. Avsikten är att resultaten ska komma allmänheten, kulturmiljövården, forskarsamhället och våra uppdragsgivare till godo.

Övergripande syfte, bakgrund och inriktning presenteras nedan för varje tema, men däremot inte de enskilda projektens specifika syften och frågeställningar. Specifika forskningssyften för enskilda projekt formuleras i särskilda dokument med mer ingående referenser och vetenskapliga problemformuleringar.

Forskningsprogrammets har ett fokus på relationen fornlämningar/landskap, i kontrast till hur många andra forskare inom arkeologi i första hand studerar relationen fornfynd/fornlämningar, ofta genom att ha utgrävningar som huvudsaklig metod. En alltför stor tonvikt på utgrävningsresultat ger dock en ofullständig bild av helheten, eftersom endast ett litet antal fornlämningar grävts ut arkeologiskt i förhållande till alla som finns registrerade. Utgrävningar bidrar till, men utgör inte kunskapsläget. I LA:s forskning är utgrävningar en kompletterande metod, inte en dominerande. Ett annat påtagligt fokus för LA är kulturhistoria och samhälleliga förändringar i ett långtidsperspektiv. Även den inriktningen är en följd av våra bakgrunder med tydligt landskapsperspektiv hellre än fornsaksperspektiv.

Forskningsprogrammet anger inriktningar för det vetenskapliga arbetet inom LA. Det ger möjligheter att arbeta samlat, långsiktigt och fördjupande med tydlig forskningsstrategi. Alla uppdrag vi får kan tillföra underlag för forskningsmässiga slutsatser och ge förutsättningar för vetenskaplig publicering. Vår ambition är att efter hand omnämna våra forskningsresultat som "nyheter" på vår hemsida. Själva forskningsresultaten publiceras mer utförligt i särskilt finansierade projekt.

Våra sammantagna erfarenheter och bakgrunder inom forskning vid universitet och kunskapsuppbyggnad inom kulturmiljövården innebär att inga merkostnader för våra forskningsambitioner belastar uppdragsgivare vid exploaterings- och informationsprojekt. Vi kan leverera mervärden utan merkostnader, d.v.s. resultat i enlighet med vår kvalitetspolicy.

Dokument-id Forskningsprogram	Granskad av Alla i konsultgruppen	Datum 2013-12-05	Version 1.0	Sida 4(9)
Författare Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson	Sekretess Öppen	Status Fastställt		

2 Det agrara landskapets framväxt

Syfte

LA:s forskning om det agrara landskapets framväxt syftar till ökad kunskap om det komplexa odlingslandskap med tillhörande bebyggelse som formats i stora delar av landet åtminstone sedan bronsålder, och identifiera/förstå vilka komponenter som haft betydelse i denna process, vid olika tider och på olika platser.

Bakgrund

Bakgrunden till denna forskning är dels den kulturgeografiska utbildning med inriktning på förhistoriska och historiska landskap som flera aktörer inom LA har tillägnat sig, och dessutom hur denna specialitet har förenats med traditionella arkeologiska arbeten, i synnerhet inom Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering.

Under 1970-talet och även senare var kulturgeografer ledande i forskningen om vilka formelement som kan identifieras i landskapet och kopplas till viktiga faser i odlingslandskapets framväxt. Bengt Windelhed och Lennart Klang deltog i den processen med arbeten på Gotland respektive i Småland, där tidigare helt okända spår efter järnåldersbyar med husgrunder, gravfält och olika typer av fossila odlingsspår identifierades och tolkades genom bl.a. karteringar, utgrävningar och studier av lantmäterikartor. Detta gjordes inom planerade avhandlingsarbeten, som av olika skäl inte fullföljdes.

Bengt disputerade i stället på ett agrart landskap i Uppland (Windelhed 1995) och Lennart gick till en anställning inom Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering, där han bl.a. formulerade agrarhistoriska forskningsprogram för inventeringsarbetet i södra Sverige (Klang 1981) och drev ett antal projekt i bl.a. Kalmar, Uppsala, Hallands och Örebro län. I sin fortsatta verksamhet inom fornminnesinventeringen inledde han även liknande forskning i övre Norrland (Klang 1990). Bengt har förutom i sin avhandling publicerat studier av agrara landskap i flera andra sammanhang (t.ex. Windelhed 2009). Andra inom LA har genom främst mångårigt deltagande i Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering deltagit i många sammanhang där agrarhistoriska frågor diskuterats och analyserats.

Inriktning

LA:s agrarhistoriska forskning inriktas på att upptäcka/identifiera och förklara fossila, relikta och recenta mönster/strukturer i odlingslandskapet och tillhörande bebyggelse. Detta sker på empirisk grund och med hjälp av landskapsanalyser, ofta med utgångspunkter i fältmaterial, äldre lant-mäterikartor och kulturgeografisk metodik. Med vår bakgrund har vi förkunskaper som möjliggör studier av i princip alla sorters agrara landskap, från bronsålderns och järnålderns markanvändning till medeltida byar, nybyggen och torp, fjällägenheter och arrangemang för översilningsängar i övre Norrlands inland under 1800-talet.

En ytterligare inriktning är att i särskilda projekt och konstellationer analysera och publicera mer av tidigare inledda arbeten där framtagna källmaterial och slutsatser jämförs med forskningsresultat som andra aktörer uppnått. Vår överblick ger goda förutsättningar för regionala synteser och karaktäriseringar av olika landsdelar.

Vid konsultuppdrag i agrara landskap finns goda möjligheter att föra in redan förvärvade forskningsresultat, vilket har skett vid flera tillfällen hittills. Uppdrag kan även tillföra ytterligare underlag för slutsatser och ge förutsättningar för forskningsinriktad publicering. Genuina kunskaper om det agrara landskapets framväxt ger förutsättningar att bedöma kulturhistoriska och arkeologiska kvaliteter i nutida landskap.

Publicering i urval

- Klang, Lennart, 1981. Om agrarhistorisk forskning och dokumentation. I: *Dokumentation och forskning. En fältarkeologisk programdiskussion*, s. 105-140. Riksantikvarieämbetet. Red.: Å. Hyenstrand. Stockholm.
- Klang, Lennart, 1990. Den medeltida landsbygden i Norrbotten - exempel på metoder och resultat vid RAÄ:s fornminnesinventering för den ekonomiska kartan. *META*, 1990:1-2, s. 33-44. Lund.
- Windelhed, Bengt, 1995. *Barknåre by. Markanvändning och bebyggelse i en uppländsk by under tusen år*. Rapporter från Barknåreprojektet. Nr. 5. Meddelanden Serie B 92. Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet. Stockholm. 333 sidor.
- Windelhed, Bengt, 2009. Landskap och lokalsamhälle under äldre järnålder på Gotland och östra Mellansverige i geografisk forskning. I: *Äldre järnålder 2008. Ett arkeologiskt symposium*. Stockholms läns museum. Rapport 2009:5, s. 17-29. Nacka.

Dokument-id	Granskad av	Datum	Version	Sida
Forskningsprogram	Alla i konsultgruppen	2013-12-05	1.0	5(9)
Författare		Sekretess	Status	
Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Öppen	Fastställd	

3 Bergshistoria och metallhantering

Syfte

LA:s forskning om bergshistoria och metallhantering syftar till fördjupad kunskap om bergsbruk och blästbruk, i främst Sverige och den subarktiska regionen från dess början till modern tid.

Bakgrund

Bakgrunden till denna forskning är såväl fornminnesinventeringen som ett antal olika projekt och uppdrag genom åren. Lennart Klang och Ola Nilsson undersökte blästbruk i Småland respektive Blekinge under 1970- och 1980-talen, med resultat som endast delvis publicerats (Klang 1982, Nilsson 1981) och bör sammanställas mer utförligt, gärna kompletterat med nyare resultat från samma och andra regioner. Ola har även en bakgrund vid Arkeometallurgiska institutet (AMI) och Långbans gruvby/Värmlands museum, där han under flera år deltagit i ett flertal forsknings-arbeten.

Lena Berg Nilsson har sedan slutet av 1990-talet arbetat inom projektet "Atlas över Sveriges bergslag", ett samarbetsprojekt mellan Jernkontoret, Riksantikvarieämbetet och berörda län, där registrerade bergshistoriska lämningar har kopplats till såväl kartarkivalier som historiska uppgifter och tidigare forskning (Berg et al. 2004b). I samarbete med Jernkontoret har Lennart åren 2000 och 2001 anordnat symposier om subarktisk gruvhantering, varav ett internationellt, samt organiserat och deltagit i flera uppföljande projekt i Lappland, Västerbotten och Härjedalen (Klang et al 2002 och 2005). Lena är ledamot i en forskningskommitté vid Jernkontoret sedan 2002.

Inriktning

LA:s forskning om bergshistoria och metallhantering utgår från erfarenheter från inledda forskningsinsatser och de många olika projekt vi har varit med om eller är involverade i. Vetenskapliga frågor är många om tekniker, kronologier och geografiska variationer. En fokusfråga är att studera hur lämningar i terrängen förhåller sig till skriftliga källor om samma lämningar. En annan är att koppla ihop hanteringen med den samtida bebyggelseutvecklingen. Det görs bl.a. genom att i fornlämningsstrukturer och historiska källor utläsa hur kolonisation, välstånd och metallutvinningsprojekt, ibland överoptimistiska, samspelar och ger olika landsdelar karaktär, från Skåne via Bergslagen till fjällområden i Lappland.

Forskningsfrågorna studeras också genom pågående avhandlingsarbeten av Lena Berg Nilsson om medeltida gruvbrytning i Sverige och Ola Nilsson om medeltida kopparhantering i Sverige (se t.ex. Berg Nilsson & Nilsson 2009, Nilsson 1985 och 1986).

Publicering i urval

Berg, Lena, 2004a. Svensk gruvvarkeologi i ett europeiskt tidsperspektiv. I: *Aktuell Arkeologi VIII*. SAR, Stockholm archaeological reports nr 42. Red. K. von Hackwitz & T. Werner. Stockholm.

Berg, Lena, 2004b (tills. m. Pettersson Jensen, I-M. & Eriksson, L.). Sveriges bergsbruk med medeltida rötter – Projektet "Atlas över Sveriges bergslag" och exemplet Salberget. I: *Med hammare & fackla XXXVIII, 2004*, s 127-150. Red. G. Magnusson. Stockholm.

Berg Nilsson, Lena & Nilsson, Ola, 2009. Sharing Space – Medieval Mining at Vikaberg and Garpenberg in Dalecarlia. I: *From Ephesos to Dalecarlia. Reflections on Body, Space and Time in medieval and early Modern Europe*. Red. E. Regner, C. von Heine, L. Kitzler Åhfeldt & A. Kjellström. The museum of national antiquities, Stockholm, Studies 11, Stockholm Studies in Archaeology 48. Stockholm.

Klang, Lennart, 1982. Medeltida järnframställning och bebyggelse i östra Småland. I: *META* 1982:3, s. 8-19. Lund.

Klang, Lennart, 2002 (tills. m. Awebro, K.). Subarctic mining history in the Barents region - an important area for crossover scientific research. I: *Subarctic Mining II. Paper presented at a symposium in Luleå, June 15th 2001*, s. i-ii. Jernkontorets Bergshistoriska Utskott H 72. Stockholm.

Klang, Lennart, 2005. *Ramundbergets gamla gruvor i Tännäs socken, Härjedalen*. Kulturhistorisk dokumentation 2004 och 2005. Rapport sammanställd på uppdrag av länsstyrelsen i Jämtlands län. 93 sidor.

Nilsson, Ola, 1981. *Förhistorisk och medeltida järnhantering i Blekinge*. C-uppsats, arkeologiska institutionen, Stockholms universitet. 50 sidor.

Nilsson, Ola, 1985. Kopparhyttan, raå 24 i Kaspersbo, Garpenberg sn. I: *Arkeologisk järnforskning 1980-83*. Jernkontorets bergshistoriska utskott, serie H 38. Stockholm

Nilsson, Ola, 1986. Medeltida kopparhantering i Sverige. I: *Fjöl NIR* 1986:1, s 113-130.

Dokument-id	Granskad av	Datum	Version	Sida
Forskningsprogram	Alla i konsultgruppen	2013-12-05	1.0	6(9)
Författare		Sekretess	Status	
Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Öppen	Fastställd	

4 Kustlandskap från stenålder till nutid

Syfte

LA:s forskning om förhistoriska och historiska kustlandskap och bosättningar syftar till att öka kunskapen om hur kustland har nyttjats genom årtusenden av människor som levt där eller vistats där tillfälligt.

Bakgrund

Bakgrunden till aktuell forskning om kustbosättningar är de många år av fornminnesinventeringar och bearbetningar av inventeringsresultat som utförts inom LA sedan flera år tillbaka, samt deltagande i särskilda forskningsprojekt om människan i kustmiljö. Forskningsfrågorna har behandlat olika delområden med olika förutsättningar, från studier av förhistoriska gravars utbredning, morfologi och kronologi kopplat till kustbosättningar (Berg 1996) till hur ägande varierat och påverkat med självägande kustbor i vissa områden i relation till stark fräsedominans och kronans inflytande i andra områden under historisk tid (Windelhed 2006 och 2008). I Norrbotten finns kustanknutna gravar byggda av stenar i alla tidsskeden från mesolitikum till medeltid, med bevarade boplatzlämningar i form av hyddbottnar och andra fornlämningar i närheten. Där är det möjligt att följa förändringar i kustbosättningarna genom årtusendena in i vår tid (Klang 2002 och 2007).

Inom LA finns även betydande erfarenheter av fornminnesinventering i nutida skärgårdar (Flink 1984, Klang et al. 1991).

Inriktning

LA:s forskningsprogram om kustbosättningar inriktas på att förklara känd utbredning av fornlämningar och kustbebyggelse under högsta kustlinjen (varierar från 0 m ö.h. i södra Skåne till ca 280 m ö.h. i mellersta Norrland och mellan 160 och 250 m ö.h. i övre Norrland). Bosättningskontinuitet och förändring i ett långtidsperspektiv blir särskilt tacksamt att utforska där landhöjningen påtagligt omformar landskapet under högsta kustlinjen, där grynnor blir öar, som blir halvöar och så småningom inland, idag upp till flera mil från nutida kust. Kustbosättningar har hela tiden anpassats till vikar och stränder som uppstått och förändrats, i synnerhet fram till jordbrukets tid, då gårdar blev låsta av markägaranspråk och brukningsteknik. Så länge man levde av fiske och (säl)jakt flyttade man i takt med uppgrundningen, men jordbruksgårdarna med åkrar kunde inte flyttas lika lätt. Hur denna process gick till mer i detalj och hur fiske och säljakt förhöll sig till samhället i övrigt, förflyttningarna av hamnlägen, specialisering och mångsyssleri, är frågor som vi har goda förutsättningar att fördjupa oss i.

Publicering i urval

- Berg, Lena, 1996. *Skiljer döden oss åt? – en morfologisk studie av Hälsinglands järnåldersgravar*. Uppsats i påbyggnadskurs (C). Institutionen för arkeologi. Stockholms universitet. 73 sidor.
- Flink, Gerhard, 1984. Fornlämningar i Stockholms skärgård. I: *Arkeologi i Sverige 1981* s. 116-128. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer Rapport RAÄ 1984:3. Stockholm.
- Klang, Lennart, 2002. Nordbottnisk förhistoria - en översikt med exempel från östra Norrbotten. I: *Viikinkejä Koillismaalla? Vikingar i nordöstra farleden?* s. 20-50. Nordiskt seminarium Kuusamo 5.-7.10.2001. Redaktörer J. Alavuotunki och E. Lindvall. Kuusamo.
- Klang, Lennart, 1991 (tills. m. Lindström, I., Norman P., Olofsson L. och Westerberg J. O.). Fornlämningar i skärgård - några resultat av riksantikvarieämbetets arkeologiska dokumentation i övre Norrland 1988 och i Norrbottens skärgård 1984-89. *Arkeologi i Sverige, ny följd 1*, s. 247-308. RAÄ. Stockholm.
- Windelhed, Bengt, 2006. Resursutnyttjande under tidigmodern tid. Introduktion till geografiska skärgårdsstudier. I: Lilja (red.): *Människan anpassaren - människan överskridaren. Natur, bebyggelse och resursutnyttjande från sen järnålder till 1700-tal med särskild hänsyn till östra Mellansverige och Södermanlands kust*. Rapport från projektet Förmoderna kustmiljöer. Naturresurser, klimat och samhälle vid östersjökusten före 1800 – ett miljöhistoriskt projekt. Södertörns högskola. Research Reports 2006:4, s. 175-195. Stockholm.
- Windelhed, Bengt, 2008. Geografiska fältarbeten på Rågön. I: Lilja (red.): *Leva vid Östersjöns kust. En antologi om naturförutsättningar och resursutnyttjande på båda sidor av Östersjön ca 800 – 1800*. Rapport från projektet Förmoderna kustmiljöer. Naturresurser, klimat och samhälle vid östersjökusten före 1800 – ett miljöhistoriskt projekt. Södertörns högskola. Research Reports 2008:3, s. 311-317. Stockholm.

Dokument-id Forskningsprogram	Granskad av Alla i konsultgruppen	Datum 2013-12-05	Version 1.0	Sida 7(9)
Författare Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Sekretess Öppen	Status Fastställt	

5 Samiska landskap

Syfte

LA:s forskning om samiska landskap och bosättningar syftar till att urskilja, beskriva, tolka och förstå yttringar, strukturer och samband inom det traditionella samiska landskapet, i synnerhet fjällområdet men även skogslandet i Norrland.

Bakgrund

Bakgrunden till denna forskning är den fokusering på Västerbottens och Norrbottens fornminnen i samiska landskap åren 1996-2002 främst inom ramen för Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering, som dessa år hade en inriktning på landets fjällområden. Lennart Klang samordnade antikvariska bedömningar i fältarbetet och utbildade deltagande arkeologer i Västerbotten samt utformade en terminologi/beskrivningsmodell för sådana speciella fornminnestyper som finns i fjällområdet (Klang 1997a:18), registreringsrutiner som än i dag i huvudsak gäller i FMIS. Fältarbetet så gott som alla snöfria månader dessa år bestod i en stegvis kunskapsuppbyggnad i samarbete med lokala sagesmän och forskare inom arkeologi och etnologi med egna erfarenheter av historiska samiska miljöer och förhistoria i fjällen. Bl.a. berörde detta s.k. stalotomters relation till renskötsel (Klang 1998:27f). Endast mycket begränsade möjligheter fanns att genomföra forskningsinriktade publiceringar i önskvärd omfattning. Följden blev att forskningsfrågor främst diskuterades vid särskilda seminarier och endast omnämndes i publikationer med resultatsammanfattningar (Klang et al. 1997a, 1997b, 1998, 1999, 2000, 2001).

Ytterligare en bakgrund är att LA har breda erfarenheter av samiska miljöer i Norrlands skogs- och kustland samt norra Dalarna, främst i samband med olika inventeringsarbeten.

Inriktning

LA:s forskningsprogram om samiska landskap och bosättningar inriktas på att tillvarata och vidareutveckla de erfarenheter som byggdes upp i fjällområdet 1996-2002 och i Norrlands skogsland under många år. Detta bör främst ske inom särskilda projekt, varav ett angeläget är att sammanfatta kunskapsläget, identifiera kunskapsluckor och bidra till att fylla igen luckorna. Exempel på forskningsområden är stalotomter, visten, gravplatser, andra heliga platser samt relationer mellan samiska samhällen och omgivande samhällen, enligt arkeologiska (och i viss mån historiska) källor. Forskningsfrågorna är till stor del kopplade till varför fornminnen i historisk samisk kontext har den utbredning och det innehåll som kan urskiljas. Källkritiska frågor får stor betydelse, eftersom etniska och andra komplicerade problem finns att beakta som t.ex. att spåren i markerna till stor del är otydliga och att immateriella och "osynliga" företeelser kan förekomma. Tolkningar som tillförs baseras till stor del på ett landskapsperspektiv, d.v.s. på en samlad kunskap om hur markerna har använts inom både renskötsel och andra näringar.

Vid konsultuppdrag i övre Norrlands inland är det möjligt för oss att tillföra dels opublicerade forskningsresultat där så är relevant och dels ny kunskap av betydelse. Förutom nyregistreringar och beskrivningar av fornminnen möjliggörs arkeologiska bedömningar på vetenskaplig grund av fornminnenas betydelse och intrångskänslighet i t.ex. exploaterings- och informationssammanhang. Dessutom ges underlagsmaterial till regionala och tematiska sammanställningar över samiska fornminnen och levnadsformer som de representerar.

Publicering i urval (rapporter utgivna av Riksantikvarieämbetet):

Klang, Lennart, 1997a (tills. m. Skålberg, P.). 1996 års fornminnesinventering i Västerbottens län (Tärnaområdet). 25 sidor.

Klang, Lennart, 1997b (tills. m. Skålberg, P.). 1996 års fornminnesinventering i Västerbottens län (Blaikfjällsområdet). 30 sidor.

Klang, Lennart, 1998 (tills. m. Rathje, L.). 1997 års fornminnesinventering i Västerbottens län. 43 sidor.

Klang, Lennart 1999 (tills. m. Sanell, C. & Stångberg, A.). 1998 års fornminnesinventering i Västerbottens län. 57 sidor.

Klang, Lennart, 2000 (tills. m. Stångberg, A.). 1999 års fornminnesinventering i Västerbottens län. 69 sidor.

Klang, Lennart, 2001 (tills. m. Sanell, C.). 2000 års fornminnesinventering i Västerbottens län. 66 sidor.

Dokument-id Forskningsprogram	Granskad av Alla i konsultgruppen	Datum 2013-12-05	Version 1.0	Sida 8(9)
Författare Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Sekretess Öppen	Status Fastställd	

6 Skogsbruks- och utmarkshistoria

Syfte

LA:s forskning om skogsbrukshistoria syftar till ökat kunskap om kolbottnar, tjärdalar och andra karaktäristiska kulturhistoriska uttryck för hur skogen använts i agrara och industrianknutna verksamheter genom tiderna.

Bakgrund

Inom Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar under 1900-talet dröjde det ganska länge innan skogsbrukshistoriska lämningar som kolbottnar och tjärdalar dokumenterades mer systematiskt. Trots det gjordes en del analyser och registreringar åtminstone sedan 1970-talet, vilka har kommit att utvecklas i projektet Skog & Historia och inom arkeologiska utredningar de senaste åren. Inom LA har vi deltagit i denna process och även ägnat oss åt rent skogliga åtgärder, t.ex. upprättat skogsbruksplaner med kulturhistorisk inriktning. Sedan början av 1980-talet var vi även involverade i framtagandet av den grundläggande boken för kulturmiljövård i skogen, som kom ut i början av 1990-talet (Flink, Jönsson och Klang 1992-93).

I samband med pågående fältgranskning av inventeringsresultat från det avslutade projektet Skog & Historia och i samband med arkeologiska utredningar registreras f.n. stora mängder skogsbrukslämningar, särskilt kolbottnar och tjärdalar men även andra lämningar som t.ex. husgrunder. Ibland betraktas detta fältmaterial som svårt att hantera antikvariskt (jfr Berg Nilsson, Klang & Nilsson 2013). Svårigheterna har även att göra med bristande kunskap om skogsbrukslämningarnas morfologiska variationer, faktiska utbredningar, kronologi och bakomliggande socio-ekonomiska förhållanden (Nilsson 1988, 1997 och 2005).

Inriktning

Hur milkolning och tjärbränning har gått till är tämligen väl känt genom handböcker och i en omfattande litteratur. LA:s forskning om olika aspekter på historiskt skogsbruk avser framför allt att bidra med ny kunskap om metoder att utskilja och förklara variationer inom skogliga historiska verksamheter som kolning och tjärbränning. Vi vill bl.a. ta reda på hur kolningen som helhet fungerade i relation till hyttor och bruk samt vilka agrara och industriella relationer tjärbränningen hade vid olika tider. Preciserade dateringar av kolbottnar är ett besvärligt kapitel som vi avser fördjupa oss i metodiskt i relation till deras lokalisering.

Publicering i urval

Berg Nilsson, Lena; Klang, Lennart & Nilsson, Ola, 2013. *Trysslinge. Särskild arkeologisk utredning etapp 1 inför planerat vindkraftsprojekt inom fastigheterna Norrboda 5:2 och Grytfors 1:2 i Degerfors kommun samt Laxåskogen 1:116, 1:305, 1:254 och Torpaskogen 7:12 i Laxå kommun, Örebro län, år 2013*. 82 sidor.

Flink, Gerhard; Jönsson, Sune & Klang, Lennart, 1992-93. (Medverkat i) *Kulturmiljövård i skogen. Att känna och bevara våra kulturminnen*. Skogsstyrelsen i samarbete med Riksantikvarieämbetet. Jönköping. 259 sidor.

Nilsson, Ola, 1988. Kolning - ett av metallhanteringsens arbetsmoment. I: *Förhistorisk och medeltida metallutvinning*, s. 54-66. Jernkontorets Forskning Serie H46.

Nilsson, Ola, 1997. Om kolningsgropars morfologi. I: *Till Gunborg. Arkeologiska samtal*. SAR, Stockholm Archaeological Reports Nr 33, s. 223-227.

Nilsson, Ola, 2005. Bidrag till kunskap om milkolningens ålder. I: *Skogshistoriska sällskapets årsskrift*.

Dokument-id	Granskad av	Datum	Version	Sida
Forskningsprogram	Alla i konsultgruppen	2013-12-05	1.0	9(9)
Författare		Sekretess	Status	
Lennart Klang, Bengt Windelhed & Lena Berg Nilsson		Öppen	Fastställd	

7 Kulturmiljövårdens utveckling

Syfte

LA:s forskning om kulturmiljövårdens utveckling i Sverige syftar till att förklara intresseförskjutningar som varit inom kulturmiljövården under främst 1900-talet till nutid och identifiera vilka uttryck dessa förskjutningar har tagit inom främst arkeologi och landskapskunskap.

Bakgrund

Bakgrunden till denna forskning är i första hand de många år av fornminnesinventeringar och andra verksamheter inom kulturmiljövården som vi inom LA har varit involverade i. Hur fornlämningsbegreppet och fornminneskunskapen har utvecklats över tid har hittills i stor utsträckning studerats som arkivforskning och med ett utifrånperspektiv, d.v.s. av personer som inte deltagit eller haft en begränsad insyn i verksamheten. Följden av det är att både direkt felaktiga påståenden och slutsatser florerar i kontrast till den kunskap som faktiskt finns i anteckningar, interna PM, diskussioner och överenskommelser på olika befattningsnivåer i samband med den tjänstgöring som vi varit med om. Sune Jönsson, Gerhard Flink och Lennart Klang anställdes vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering vid mitten av 1970-talet och har alla följt utvecklingen "inifrån" i olika befattningsnivåer (assistenter, amanuenser, antikvarier, 1:e antikvarier och avdelningsdirektörer) under vardera ca 25-30 år. Övriga inom LA har i olika utsträckning deltagit i det offentliga och privata kulturmiljövårdsarbetet under samma period. Bl.a. deltar Lena Berg Nilsson i ett pågående projekt om hur gruvhanterings lämningar hanteras och har hanterats i den antikvariska praxisen (Berg Nilsson et al. 2011). Ola Nilsson har inlett studier över hur riskhantering har uppfattats och uppfattas inom kulturmiljövården (Nilsson 2013) och hur arkeologi har haft en roll i landets underrättelsetjänst (Nilsson manus). Sannantaget finns en unik, varierad och specialiserad kunskapsbas om hur synen på fornminnen har förändrats genom årtiondena, hur det faktiskt gick till när kunskapsuppbyggnaden organiserades och genomfördes samt hur nya aspekter finnas att lägga till i hur kulturmiljövården har utvecklats.

En annan bakgrund är LA:s inriktning på information om kulturmiljöer och fornminnesobjekt på skyltar, i broschyrer och i böcker. Här pågår en ständig utveckling mot nya sätt att informera och förmedla aktuella forskningsrön.

Inriktning

LA:s forskning om kulturmiljövårdens utveckling har ett fokus på fornminnen och fornminnenas relation till landskap och förändrade värderingar om vad som är viktigt att registrera/beakta i olika typer av arkeologisk dokumentation. Vi vill analysera vad "bra" resultat av olika former av arkeologisk dokumentation beror på och tydliggöra relationen mellan kvantitativ och kvalitativ arkeologi, t.ex. förklara att vad som registreras i förhållande till vad som faktiskt finns i marken måste relateras till syftet med dokumentationen och ambitionsnivån vid dokumentationstillfället. Ett annat fokus för LA:s forskning om kulturmiljövårdens utveckling handlar om metoder och ny kunskap angående vilka hot, risker och möjligheter kulturmiljövården och kulturarvet i sin helhet står inför. Ett tredje fokus berör hur information till allmänheten om kulturmiljöer, kulturhistoria och fornminnen bör utformas och kommuniceras. Här ser vi som en viktig uppgift, mot bakgrund av vår kunskap om fokusförskjutningar inom kulturmiljösektorn, att klargöra begrepp och bidra till att förklara hur ord och termer har ändrat betydelse genom åren eller har diffusa definitioner, alternativt används ofta på ett ogenomtänkt sätt (vad är t.ex. skillnaden mellan "fornminne", "fornlämning", "fast fornlämning", "kulturlämning" etc.).

Vid konsultuppdrag ser vi det som viktigt att kunna erbjuda "rätt" ambitionsnivå för det aktuella uppdragets syfte, grundat på egen forskning om olika ambitionsnivåers konsekvenser för kulturmiljön och kulturmiljöarbetet, samt sträva efter tydlig terminologi och relevanta kulturhistoriska vinklingar.

Publicering i urval

Berg Nilsson, Lena, 2011 (tills. m. Pettersson Jensen, I.-M.). Mining in Sweden 500 – 2000 AD – to protect a cultural heritage. I: Konferensvolym från "On the Surface: The Heritage of Mines and Mining" i Innsbruck, Österrike.

Nilsson, Ola, 2013. Kulturarv och klimathot i samhällelig riskhantering. I: *Landskapsarkeologernas symposium i Luleå 2012*, s. 24-25.

Nilsson, Ola, manus. *Carl-Axel Moberg – Arkeolog i underrättelsetjänstens hägn i andra världskrigets skugga*.